

Çukurova Arapçasına Türkçeden Geçmiş Fiil Kökleri¹

Muna Yüceol Özezen²

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin Çukurova bölgesinde yaşayan Arap asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sözlü bir dil olarak kullandıkları Arapça ile Türkçe (standart Türkiye Türkçesi, eski Ouzca ve Türkiye Türkçesi güney bölgesi ağızları) ilişkileri, fiil kökleri bağlamında değerlendirilecektir. Özetle, bu ilişkide Çukurova Arapçası daha çok alıcı durumundadır. Alıntı sözcükler büyük ölçüde isim ve sıfatlardır. Ancak bu isim ve sıfatların bir bölümü, Arapçanın biçimbilgisel tipoloji özelliğine uygun bir biçimde değişime uğramakta ve fiil olarak kullanılmaktadır. Bu durum, Çukurova Arapçasını, diğer Arapça lehçelerden kısmen farklı bir lehçeye dönüştürmektedir. Bu çalışmada, bu yaratıcılığın, 100'ü aşkın örneğini sıralanmış ve ortaya çıkan çekim sistemi üzerine gözlemler paylaşılmıştır. Ancak Arapçanın veya Çukurova Arapçasının, Türkçenin aracılığı olmadan başka dünya dillerinden aldığı bu türden örnekleri çalışmanın dışında tutulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Arapça, Çukurova Arapçası, dil ilişkileri, ağız, fiil

The Verb Roots Borrowed from Turkish to Çukurova Arabic

ABSTRACT

This study intends to examine Arabic that Arab- origin Turkish Republic citizens use as an oral language and Turkish language (standard Turkish, old Oghuz Turkish and southern region accents in Turkey Turkish) relations based on verb roots in Çukurova region, Turkey. To sum up, this relation clearly suggests that Çukurova Arabic is prone to borrow words from Turkish. The borrowed words are mostly nouns and verbs. However, in the process of borrowing some of these words, these borrowed Turkish words are processed and undergo changes in accordance with the morphological typology of Arabic and are used as verbs. Therefore, it can be said that this situation renders Çukurova Arabic a partially different dialect compared to other Arabic dialects. In this article, we have been illustrated this creative process with more than 100 words and shared our observations on this inflection system. However, we excluded other examples that Arabic or Çukurova Arabic may take from other languages in this study.

¹ Bu çalışma Mardin'de düzenlenen *Uluslararası Türkiye'de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu* (17-19 Mayıs 2013)'nda sunulan bildirinin makale formatında düzenlenmiş ve genişletilmiş biçimidir. Adı geçen bildiri ve makale, Çukurova Üniversitesi Araştırma Projeleri Birimi tarafından FEF2013BAB23 numaralı *Çukurova Arapçası, Genel Sözcük ve Çukurova Arapçası-Türkiye Türkçesi Sözlük* başlıklı bireysel projenin dönütleridir.

² Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat, Türk Dili ve Edebiyatı, mozozen@cu.edu.tr

Key Words: Arabic, Çukurova Arabic, language relations, dialect, verb

Giriş

Çukurova Arapçası³, Türkiye'nin orta güney bölgesinde, merkezi Adana'nın Yüreğir, Seyhan ve Karataş ilçeleri olmak üzere Mersin merkezde ve Tarsus ilçesinde Arap asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının günümüze kadar taşıdıkları sözlü bir dildir. O. Janstrow ÇA'yı (Antakya, Adana ve Mersin Arapçalarını), Suriye "yerleşik" Arapça "diyalekt"inin bir devamı ve ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür (2006, s. 154-156). Temel biçimbilgisel ve sözdizimsel tipoloji (morphologic and syntactic typology) özellikleri SA'ya da büyük ölçüde benzeyen ÇA, sesbilgisi ve biçimbilgisi bakımlarından yer yer farklılıklar gösteren bir Arapça ağzı olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada doğrudan doğruya Çukurova Araplarının sözvarlığının önemli bir bölümünü oluşturan çekimli fiiller üzerinde durulmuştur. Ancak çalışma, ÇA'nın sesbilgisi ve biçimbilgisi özellikleri konusunda da dolaylı bilgiler içermektedir.

Dünyadaki birçok dil gibi, Çukurova Araplarının dili de sözvarlığı bakımından katıksız bir yapıya sahip değildir. Çukurova Arapları, tarih boyunca etkileşimde buldukları kavim ve ulusların dillerinden (Ermeniler, Türkmenler, Osmanlı ve Türkiye Türkleri vb.) pekçok sözcük aldıkları gibi, bu kavim ve uluslara da sözcük vermişlerdir. Ancak yakın tarihte, ÇA'nın gerek sesbilgisi, gerek sözvarlığı gerekse sözdizimi özellikleri, kısmen de biçimbilgisi bakımlarından büyük ölçüde Türkiye Türkçesinin etkisinde kaldığı ve anlambilgisel olarak da Türkiye Türkçesiyle yeni görünüm kazandığı kabul edilmesi gereken bir durumdur. Türkçe ile SA ilişkisi, SA'nın çok büyük ölçüde verici durumunda olduğu bir ilişki biçimidir. Ancak Türkçe ile ÇA ilişkisinde tersi bir durum söz konusudur ve Türkçe daha çok verici durumundadır. Hatta Türkçe başka dillerle ÇA arasında sıklıkla aracı dil rolü de üstlenmiştir. Türklerin ve Arapların yüzyıllardır aynı veya yakın coğrafyaları paylaşmaları bu etkileşim sürecinde önemli bir etkidir. Zaten ortak coğrafya, dil ilişkilerine yönelik çalışmalarda (Johanson, 2007) ve temel tipoloji çalışmalarında (Comrie, 2005) üzerinde sıklıkla durulan bir parametredir. Ancak Türkçenin, gerek Osmanlı ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde resmi yazı dili, yani "devlet dili" olması da ÇA'nın daha çok alıcı dil konumunda bulunmasında önemli bir başka parametre olarak ele alınmalıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin "devlet dili" olan Türkiye Türkçesinin, ÇA sözvarlığı üzerine etkileri konusunda doğal olarak pekçok bulgu sıralanabilir. Belirtildiği gibi, bir dilin bireylerinin aynı yaşam alanını paylaştıkları, kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkilerini sürdürdükleri kavim ve ulusların dillerinden etkilenmeleri doğaldır. Bu etki dilbilgisel yapıyı, örneğin çekim özelliklerini değiştirecek boyuta ulaşmışsa alıcı dilin geleceği konusunda durum tehlikeli bir boyuta ulaşmış demektir. ÇA'da Türkiye Türkçesi etkisi, büyük ölçüde dış yapıyla ilgilidir; başka bir deyişle etki daha çok sözcüksel düzeydedir. Bununla birlikte ÇA yine de başka birçok toplumsal ve toplumdilbilimsel nedenlerle devamlılık ve varlık sorunu yaşamaktadır.

³ Çalışmanın bundan sonrasında Çukurova Arapçası ÇA, Standart Arapça ise SA kısaltmasıyla betimlenecektir.

ÇA'nın Türkiye Türkçesinden aldığı sözcükler konusunda henüz sistemli bir çalışma yapılmış değildir. ÇA'nın kullanıcı sayısı azaldıkça kimisi çok eski dönemlere, kimisi ise son birkaç on yıla dayanan bu alıntı sözcüklerin sayısı da artmaktadır: *âçika* “(çay için) açık” (Arapça *fātiha*), *āga* “ağa”, *arḳadāš* “arkadaş” (Arapça *šāhib / šadīk*), *bāg / bāk* “bey” (Arapça *āmīr / sāyyid*), *çatal / şatal* “çatal” (Arapça *šāhkā*), *dāl* “dal”, çoğulu *dilān* “dallar” (Arapça *šu‘b / ši‘b, ḡušn / aḡsān*) ve *dıḡrā* “doğru” (Arapça *šahīl*), *gördüksiz* “görgüsüz”, *yarmāk* “ırmak” (Arapça *nāhr*) gibi.

Kimi başka dilden yabancı sözcükler de bu yörenin diline büyük bir olasılıkla Türkçe aracılığıyla girmiştir: *çup / çupçā* “çöp / çöpçü” (*çup / çūp* Farsça) (Arapça *zbl / zābbā*), *dışmān* “düşman” (*düşmān* Farsça, Arapça *‘ūdū*), *āfūdā* “efendi” (*efendi* Yunanca, Arapça *sāyyid*), *haftā* “hafta” (*heft* “yedi” Farsça, Arapça *ūsbū‘*), *mūda* “moda” (*moda* İtalyanca) gibi.

Kimi Arapça sözcük kökleri Türkçe biçimbilgisiyle kullanılmaktadır: *ḳālāmlik* “kalem kutusu, kalemlik” (Arapça *ḳālām* kökünden), *ḳararsiz* “karasız” (Arapça *ḳarar* kökünden), *rāḥatsiz* “rahatsız, hasta” (Arapça *rāḥat* kökünden) gibi.

Kuşkusuz bunlara başka örnekler de eklenebilir. Bu çalışmanın da konusu olan ilginç durum, Türkçe veya Türkçe aracılığıyla alınan çoğu fiil türünden sözcüklerin, Arapçanın bükün sistemine uydurulmuş olmasıdır. L. Johanson, Türkçe dil ilişkilerini değerlendirdiği *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* başlıklı çalışmasında (2007), bugüne kadar bu alanda yapılmış çalışmalarını da değerlendirerek, birbiriyle karşılaşan dillerin hangi dilbilgisel düzlemde (anlambilgisi, sözdizimi, yapıbilgisi veya sesbilgisi düzlemlerinde) daha dayanıklı olabileceklerini sorgulamış ve bu noktada bu tür bir karşılaşmada hiçbir düzlemin tam bir dayanıklılık göstermediği sonucuna varmıştır. Çünkü, dilbilimsel süreçlerde sosyal etkenler de en az dilbilimsel etkenler kadar etkili olabilmektedir (s. 51-52). Ancak, Johanson, Türkçe için fiil çekim sisteminin belirli bir dayanıklılık gösterdiğini, karmaşık görünümüyle bu sistemin pek taklit edilemediğini ve bu sistemin varlığının Türkçenin genetik sürekliliğinin göstergelerinden biri sayılabileceğini belirtmektedir (s. 133). Öyle görünüyor ki bu bulgular ÇA dil ilişkileri için de geçerlidir. Çünkü ÇA Türkçeye ilgili pekçok geçişim (code-switching) örnekleri sunsa da, fiil çekiminde Arapçanın biçimbilgisel tipolojisi hala belirleyicidir. Buna göre, ÇA, Arapçanın şu biçimbilgisel tipoloji özelliğini aynen sürdürmektedir:

Arapçada bir sözcük, genellikle en az üç sesbirimden oluşan bir kök (şülâsi) üzerine temellenir. Yeni sözcükler ancak bu üç sesbirimin belirli vezinlere göre eğilip bükülmesi ile oluşturulduğu gibi, fiillerin çeşitli zamanlara ve kiplere göre çekimi de bu yolla gerçekleşir. Türkçe ise sondan eklemeli bir dildir ve sözcük kökleri kimi zaman tek bir sesbirimden bile oluşabilir: Eski Türkçede *ö-* “düşün-”, *ı-* “gönder-” gibi. Ancak şaşırtıcı bir sezgi ve buluşla, Çukurova Arapları Türkçeden veya Türkçe aracılığıyla başka dillerden kodladıkları kimi sözcükleri oluşturan sesbirimlerini, bazen doğrudan kullanarak bazen de onların çeşitli genişlemiş biçimlerinden yararlanarak bir şülâsi belirlemiş ve bu yörenin Arapça dilbilgisi özelliklerine uygun olarak çekim yapmışlardır. Bu buluş, ÇA’ya sözlükbilimsel (lexicologic) anlamda standart (fasih, klasik) Arapçadan hayli farklı bir görünüm kazandırmıştır. Görünen o ki, SA’yla bağların giderek zayıflaması ve dil kullanıcılarının azalması, bu tür yapılanmaların sayısını arttıracaktır. Çukurova yöresinde konuşulan Arapçanın sözdiziminde

yaygınlaşacak kimi etkiler ise (yüklemin veya baş ögenin Türkçedeki gibi sona kayması gibi) onun dokusunun tam anlamıyla değişmesine ve tanınmaz hale gelmesine neden olacaktır.

Dikkat çekici noktalardan birisi de fiil çekimlerinde kök ünsüzler olarak kullanılan bu sülâsilerin büyük bir bölümünün olası mastar (isim-fiil) biçimlerinin kullanılmamasıdır: “konuşma” anlamında basit görünümde *knāṣ*, *kuṣ*, *kaṣ*, *knāṣā* veya türemiş görünümde *tıknış* veya “çizme” anlamında basit görünümde *cazz*, *cuzz*, *cizz* veya türemiş görünümde *ticziz* kullanılmaması gibi. Öte yandan, tîʿlâʿl (< SA’da tāfāʿlul) vezninde bir türemiş rubai mastar durumundaki *talğāʿm* “çiziktirme, karalama, özensizce yazıp çizme” (bk. *calğam* / *calğımāʿt*), *td̄šmāʿn* “düşmanlık etme, düşmanlık” (bk. *daşman* / *daşmāʿnāʿt*), *td̄hzaʿm* “düzenleme, düzene koyma; düzeltme” (bk. *dāhzaʿm* / *dāhzaʿmāʿt*) veya *mçalışāʿ* “çalışma, iş görme”, *mķōnšāʿ* “konuşma, söz söyleme” gibi mastarlaştırmalar dikkat çekicidir.

Bilindiği üzere Arapçada sözcük kategorilerinin en büyük bölümünü sıfatlar oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, “isim çeşitleri” olarak nitelenen sözcüklerin büyük bir bölümü çeşitli vezinlerden sıfatlardır. Türkçeden ÇA’ya giren fiil köklerinin büyük bir bölümünün de sıfat biçimleri (ism-i fail, ism-i meful veya başka herhangi, bir türden sıfat) kullanılmaktadır. Ancak, bu sıfatların mastarlara göre dağılımında bir düzenlilik yoktur. Örneğin Türkçe *çizmek* sözcüğünden *āzāʿz* “çizen, karalayan; çizmiş olan, karalamış olan” sıfat biçimi vardır, ancak *šāʿic* “suçlayan, suç isnat eden” sıfat biçimi yoktur; *mīncazz* “çizilmiş, karalanmış” sıfat biçimine karşılık, *mītsahhac* “suçlanmış, kendisine suç isnat edilmiş” ve *mīšhūc* “suçlu” vardır. Kimi zaman mastarı da ve çekimli fiili de bulunmayan sıfat biçimleriyle karşılaşılabilir: *dāhlikā* mastarı ve *dāhlik* / *dāhlikāʿt* çekimli fiili olmamasına rağmen *mdāhlikāʿ* “deliklenmiş, delik açılmış, delikli” sıfatının olması gibi. Başka bir deyişle, her sıfatın mastar biçimi yoktur. Ayrıca bu sıfatlar oluşturulurken, ÇA’nın kendi iç dinamikleriyle sıfat vezinlerinde değişiklikler de söz konusu olabilmektedir.

ÇA’da tespit edilen ve Türkçeden veya Türkçe kanalıyla başka herhangi bir dilden (bazen Türkçede değişime uğramış bir Arapça sözcükten) alınarak çekimlenmiş sözcükler şöyle sıralanabilir (Çekimler belirli geçmiş zaman, eril ve dişil 3. kişilere göre yapılmıştır):

1. Basit Sülâsi ve Basit Rubai Mastar Gibi Çekime Giren Fiiller

1.1. Fäʿl vb. Vezninden Basit Bir Sülâsi Mastar Gibi Çekime Girenler

cazz / *cazzāʿt*: “çizdi, karaladı” Türkçe *çizmek* sözcüğündeki /ç/ ve /z/, muzaʿaf bir sülâsi olarak değer görmüştür. SA’da /ç/ bulunmadığı için sözcükte öncelikle /ç/ > /c/ değişimi yaşanmış, ardından /z/ ünsüzü, muzaʿaf bir sözcük kökü elde edilebilmesi için çift ünsüz haline getirilmiştir (krş. *calğam* / *calğımāʿt* ve *çançān* / *çançānāʿt*).

dākk / *dākkāʿt*: “(dān “kulak” sözcüğüyle birlikte) kabarttı, dikkat kesildi; dikti, dikey olarak yerleştirdi” Türkçe *dikmek* sözcüğündeki /d/ ve /k/, kök ünsüz olarak alınmış ve /k/, muzaʿaf bir sözcük kökü elde edilebilmesi için çift ünsüz haline

getirilmiştir. SA'da *dākk / dākkāt* çekimli biçimleri buradaki anlamın neredeyse tersine bir görünümle “düzleştirdi, kabarıklığı aldı, düz ve küt bir görünüm verdi, vurarak yerleştirdi, oturmasını sağladı; ağırlık koyup bastırdı” anlamlarıyla kullanılmaktadır. ÇA'da “dikti, dikey olarak yerleştirdi” anlamıyla Arapça kökenli *šākk / šākkāt* de kullanılmaktadır.

dāzz / dāzzāt: “dizdi, düzene koydu, sıraladı” Türkçe *dizmek* sözcüğündeki /d/ ve /z/, kök ünsüz olarak alınmış ve /z/, muza'af bir sözcük kökü elde edilebilmesi için çift ünsüz haline getirilmiştir. ÇA'da aynı anlamla Arapça kökenli *šaff / šaffāt* de kullanılmaktadır.

šahac / šahcāt: “suçladı” Türkçe *suç* sözcüğündeki /s/ (> /ç/), /u/ (> /v/ > /w/) ve /ç/ (> /c/) ünsüzleri sülasi bir mastar kökü gibi değer görmüştür. Yine Türkçe *suç* sözcüğüne dayanarak çekimlenmiş *šahhac / šahhāt* fiili bunun alternatifidir (bk. *šahhac / šahhāt*).

1.2. Fä'älâ Vezninden Basit Bir Rubai Mastar Gibi Çekime Girenler

'ahraş / 'ahršāt: “uğraştı, çabaladı” Türkçe *uğraşmak* sözcüğündeki /u/ (> /ä/ > /' /), /v/ (> w), /t/ ve /ş/ ünsüzleri bir rubai gibi değer görmüştür. Bu fiilin alternatifi yine benzer yolla çekimlenen *t'ahrāş / t'ahršāt* tur.

'üzbār / 'üzbrāt: “ezberledi” Farsça *ez-ber* > Türkçe *ezber* sözcüğündeki /a/ (> /ä/ > /' /), /z/, /b/ ve /t/ rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *hafād / hafāt* da kullanılmaktadır.

baştar / baştırāt: “bastırdı; sebze yemeklerinin sebzelerini tencereye koyup ocağa oturttu” Türkçe *bastırmak* sözcüğündeki /b/, /s/ (> /ç/), /t/ (> /t /) ve /t/, bir rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da “herhangi bir şeyi bastırdı, presledi, sıkıştırdı” anlamında Arapça *kābās / kābsāt* kullanılmaktadır. Ancak *baştar / baştırāt* çekimli biçimi daha çok “sebze yemeklerinin sebzelerini tencereye koyup ocağa oturttu” anlamıyla özelleşmiştir.

calgam / calgāmāt: “karaladı, çiziktirdi, özensiz bir biçimde yazdı” Bu sözcüğün, /c/, /l/, /g/ ve /m/'den oluşan bir rubai olduğu açıktır. Ancak bunun hangi Türkçe sözcük olduğu açık değildir. *calgam / calgāmāt*'in Türkiye Türkçesi ağızlarında genel olarak “bir şeyi çabuk çabuk, aceleyle, özensiz bir biçimde yapma vb.” anlam çağrışımları olan *calap calap, çal, çala, çalaca, çalgap, çali, çalağap, çalağat, çalakap* (Derleme Sözlüğü, 1993) sözcükleriyle ses ve anlam benzerliği dikkat çekicidir. Öte yandan, *calgam / calgāmāt* sözcüğünün Arapça *kālām* ile Türkçe *çala*'nın birleşmesinden oluşan *çalakalem* sözcüğüyle olan benzerliği ayrıca ilgiye değerlidir. ÇA'da Arapça kökenli *hāhḥāk / hāhḥāt* fiili, “yazıp çizdi, karaladı, çiziktirdi; büyü amaçlı bir şeyler yazıp çizdi, muska yazdı” anlamıyla kullanılır. Ancak anlam olarak kısmen farklı gibi görünen bu sözcüğün kullanım alanı da giderek daralmakta ve sözcük unutulmaya başlanmaktadır (krş. *cazz / cazzāt*).

çançān / çançnāt: “çene çaldı, çok ve gereksiz yere konuştu” Türkçe “çok konuşan kişi, geveze” anlamındaki *çençen* veya *çençen* den. İlk olarak söylemek gerekir ki Arapçada /ñ/ yoktur. Buna göre, 1- Sözcük doğrudan doğruya *çençen*'den

getirilmiştir. 2- Sözcük *çeñçeñ* den getirilmiş ve böylece sözcükte /n/ > /ñ/ değişimi yaşanmıştır. Bundan sonra, /ç/, /n/, /ç/ ve /n/ bir rubai gibi değer görmüştür. Bu sözcük ayrıca SA'da bulunmayan /ç/'nin ÇA'da bulunabilmesine de iyi bir örnektir. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere *dağğ hânâ^yk / dağğâ^yt hânâ^yk* “çene vurdu: çene çaldı, gevezelik yaptı, boş boş konuştu” deyimini de kullanılmaktadır.

çärbäk / çärbäkâ^yt: “ayağımı sürüyerek yürüdü, terliğini ayakkabısını yere sürterek yürüdü; (birşeyi) kabaca, paralarcasına kullandı” Türkçe *çarpık*'tan gelmiş olma olasılığı yüksektir. Buna göre, /ç/, /r/, /b/ ve /k/ (> /ğ/) bir rubai gibi değer görmüştür (krş. *şärbäk / şärbäkâ^yt*).

çäwgäl / çähgälâ^yt: “eğri durdu, sırtını eğiltti, kamburlaştı” Türkçe kanalıyla alınan Farsça *çevgân* sözcüğündeki /ç/, /v/ (> /w/), /g/ ve /n/ (> /l/), bir rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı veya yakın anlama gelmek üzere kullanılan Arapça kökenli *hânâ / hânâ^yt* ve *händäb / händäbâ^yt* sözcükleri bugün büyük ölçüde unutulmaya başlamıştır.

daşman / daşmînâ^yt: “düşmanlık etti, düşmanca davrandı; kızdı, küstü” Türkçe kanalıyla alınan Farsça *düşmen* veya *düşmân* sözcüklerindeki /d/, /ş/, /m/ ve /n/ rubai gibi değer görmüştür. Yine aynı yolla yapılan *tdaşman / tdaşmînâ^yt*, *daşman / daşmînâ^yt* in alternatifidir. ÇA'da aynı anlama gelen Arapça kökenli *âdâ / âdâ^yt* daha az kullanılmaktadır (krş. *tdaşman / tdaşmînâ^yt*).

däwşän / däwşänâ^yt: “düşündü, düşünüp taşındı” Türkçe *düşünmek* sözcüğündeki /d/, /ü/ (> /w/), /ş/ ve /n/, rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama Arapça kökenli *tâkkär / tâkkärâ^yt* de kullanılmaktadır (krş. *tdävşän / tdävşänâ^yt*).

däwzäm / däwzämâ^yt: “düzeldi, iyileşti; düzeltti, düzene koydu” Türkçe *düzenlemek* sözcüğündeki /d/, /ü/ (> /w/), /z/ ve /n/ (> /m/), rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama Arapça kökenli *naşam / naşamâ^yt* ve *rätüb / rätübâ^yt* de kullanılmaktadır. *däwzäm / däwzämâ^yt* sözcüğündeki /n/ > /m/ değişimi *naşam / naşamâ^yt* e örneksemeyle ortaya çıkmış olabilir.

färçäl (färşäl) / färçälâ^yt (färşälâ^yt): “fırçaladı” Burada sıra dışı bir durum söz konusudur. İlk olarak söylemek gerekir ki Arapça da *fürşâ* ve Türkçede *fırça* biçiminde kullanılan sözcük her iki dile de Yunancadan geçmiştir. Ancak ÇA'da kullanılan *färçäl (färşäl) / färçälâ^yt (färşälâ^yt)*, Türkçe *fırçalama* sözcüğüyle ilgilidir. Nitekim *fırçalama* sözcüğündeki /f/, /r/, /ç/ (veya > /ş/) ile /l/ ünsüzleri bir rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere kullanılan Arapça kökenli herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.

gäwmän / gäwmînâ^yt: “güvendi, inandı, emin oldu” Türkçe *güvenmek* sözcüğündeki /g/, /ü/ (> /v/ > /w/), /m/ ve /n/, rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama Arapça kökenli *âmäd / âmädâ^yt* ve yakın anlamlı *âmän / âmnâ^yt* ve *âmmän / ämmnâ^yt* sözcükleri de kullanılmaktadır.

hävşäl / hävşälâ^yt: “haşladı; (sebzeyi yağda) pembeleştirdi” Türkçe *haşlamak* sözcüğündeki /h/ (> /h/), /a/ (> /w/), /ş/ ve /l/, rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da yakın anlama kullanılan Arapça kökenli sözcük *säläk / sälkâ^yt* tir. (Aslında *haşlamak* sözcüğünün kökenbilgisi de çok açık değildir. S. Nişanyan, *haşla-* sözcüğünü < *aş+la-*

'tan getirmekte, /h/'nin türeme bir ünsüz olduğunu belirtmektedir. Nişanyan'a göre Ermenicedeki "suda kaynatarak pişirmek, haşlamak" anlamındaki *haş-* fiili ile Türkçe *haşla-* fiili arasındaki benzerlik rastlantısalıdır (2012, s. 231.)

qandar / qandāra^yt: "kandırdı, aldattı" Türkçe *kandırmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/), /n/, /d/ ve /r/ ünsüzleri rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı veya yakın anlamla Arapça kökenli *gābān / gābān^yt*, *gāṣṣ / gāṣṣā^yt* ve *qānnā^c / qānnā^yt* de kullanılmaktadır.

qāsqān / qāsqānā^yt: "kısılandı" Türkçe *kıskanmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/, /s/, /k/ (> /k/ ve /n/ rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ndāḳ / ndāḳā^yt* ve yine Türkçe *kıskanmak*'tan türetilen *tqāsqān / tqāsqānā^yt* de kullanılmaktadır (krş. *tqāsqān / tqāsqānā^yt*).

qawram / qawramā^yt: "kavurdu, yağda kızarttı" Türkçe *kavurmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/, /v/ (> w), /r/ ve /m/ rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *qāḷā / qāḷā^yt* de kullanılmaktadır.

qōnaṣ / qōnaṣā^yt (< *qawnaṣ / qawnaṣā^yt*): "konuştu, söz söyledi" Sözcük ilginç bir sesbilgisel değişim göstermiştir. İlk aşamada Türkçe *konuşmak* fiilindeki /k/ (> /k/), /u/ (> /v/ > /w/), /n/ ve /ṣ/, rubai bir kök gibi değer görmüştür. Ancak sonrasında /w/, /ō/laşarak düşmüştür. Bunun sonucunda Arapça çekim sistemi için alışılmadık bir çekim ortaya çıkmıştır. ÇA'da aynı veya yakın anlamı vermek üzere birçok Arapça kökenli sözcük de kullanılmaktadır: *tqāllām / tqāllāmā^yt*, *ḥākā / ḥākā^yt*, *lākāṣ / lākāṣā^yt*, *qāl / qālā^yt* gibi. Bunların yanı sıra yine Türkçe *konuşmak* fiilinden benzer yolla çekilen ve benzer sesbilgisel değişimleri geçirmiş olan *tqōnaṣ / tqōnaṣā^yt* da *qōnaṣ / qōnaṣā^yt* in alternatifi olarak kullanılabilir (krş. *tqōnaṣ / tqōnaṣā^yt*).

pāḷāk / pāḷākā^yt: "ağzında geveledi; peltek peltek konuştu" Türkçe *peltek* sözcüğünden gelmektedir. Ancak *peltek* sözcüğünün "pelte, muhallebi; muhallebi kıvamında olan" anlamındaki Farsça *pālūde* ile ses benzerliği dikkate değerdir. Sözcükteki /p/, /l/, /t/ ve /k/ rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da bu anlama gelmek üzere başka pekçok sözcük bulunmaktadır: *barbar / barbārā^yt*, *bārḥās / bārḥāsā^yt*, *bā'bā^c / bā'bā^yt*, *hārtām / hārtāmā^yt*, *ṣārbāk / ṣārbākā^yt*, *tāmām / tāmāmā^yt*, *tā'tā^c / tā'tā^yt*, *tā'ā^c / tā'ā^yt* gibi. *pāḷāk / pāḷākā^yt* sözcüğü SA'da bulunmayan /p/ sesinin ÇA'da bulunabilmesine de iyi bir örnek oluşturmaktadır.

tartaṣ / tartāṣā^yt: "tartıştı, münakaşa etti" Türkçe *tartışmak* sözcüğündeki /t/, /r/, /t/, /ṣ/ rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *tnāḳāṣ / tnāḳāṣā^yt* sözcüğü de kullanılır.

yāḡnāṣ / yāḡnāṣā^yt: "yanıldı, yanlış yaptı, yanlışla düştü" Türkçe *yanlış* sözcüğünün > ~ *yağnıṣ* biçimindeki /y/, /ḡ/ (> /ḡ/), /n/ ve /ṣ/ ünsüzleri rubai gibi değer görmüştür. Yine Türkçe *yanlış* > ~ *yağnıṣ* sözcüğünden *tyāḡnāṣ / tyāḡnāṣā^yt* sözcüğü *yāḡnāṣ / yāḡnāṣā^yt* in alternatiftir. Ayrıca ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ḡilāṣ / ḡilāṣā^yt* de kullanılmaktadır (krş. *tyāḡnāṣ / tyāḡnāṣā^yt*).

zāngāl / zāngālā^yt: "zenginleşti, zengin oldu" Farsça *senḡin* > Türkçe *zengin* sözcüğündeki /z/, /n/, /g/ ve /l/ (> /l/), rubai gibi değer görmüştür. Yine aynı yolla

çekime giren *tzängäl /tzäng(î)lä^yt* de *zängäl / zäng(î)lä^yt*’ın alternatifi gibi kullanılabilir. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere kullanılan Arapça kökenli sözcük *gînä / gînä^yt* tir (krş. *tzängäl /tzäng(î)lä^yt*).

2. Türemiş Mastarlardan Çekime Giren Fiiller

2.1. Sülasilerden Türemiş Olanlar

2.1.1. Tâfîl vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

’annaş / ’annşä^yt: “anlaştı, ittifakta bulundu” Türkçe *anlaşmak* sözcüğündeki /a/ (> /ä/ > /’/) , /n/ ve /ş/ mehmuz bir sülası gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *’ttä fäķ / ’ttä fķä^yt* de kullanılmaktadır.

’ännät / ’ännätä^yt: “söyledi, anlattı” Türkçe *anlatmak* sözcüğündeki /a/ (> /ä/ > /’/) , /n/ ve /t/, mehmuz bir sülası olarak değer görmüştür. ÇA’da, aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *hākä / hākä^yt* biçimi daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

bälläl / bällälä^yt: “belledi, bel yardımıyla kazdı” Farsçadan Türkçeye geçen *bel* sözcüğündeki /b/ ve /l/ muzaaf bir sülası gibi değer görmüştür. Buna göre /l/ çift ünsüze dönüşmüştür. ÇA’da bu anlamı karşılayan Arapça kökenli herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.

battaş / battaşä^yt: “batırdı, iflas etti, parasını tüketti” Türkçe *batak* sözcüğündeki /b/, /t/ (> /t/) ve /k/ (> /k/) , salim bir sülası olarak değer görmüştür. ÇA’da, aynı anlama gelen Arapça kökenli herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.

cälläķ / cälläķä^yt: “(kaba dilde) varlığıyla huzursuz etti, sıktı, ikrah ettirdi, yıldı, itici davrandı, (yaptığı herhangi bir şeyin) cilkını çıkardı” Türkçe “kuluçkada civciv tutmayan, bozuk yumurta; bozulmuş kokmuş yumurta” anlamındaki *cilk*’tan türetilmiştir. Burada /c/, /l/ ve /k/ (> /k/) ünsüzleri salim bir sülası olarak değer görmüştür. Yine Türkçe *konak* veya *konuk* sözcüğünden türetilen *ķannaķ / ķannaķä^yt* ile Arapça kökenli *kärräh / kärrähä^yt* ve *säķķäl / säķķälä^yt* (< *säķķäl / säķķälä*) de ÇA’da kullanılan yakın anlamlı sözcükler olarak dikkati çekmektedir (krş. *ķannaķ / ķannaķä^yt*).

çäwwär / çäwwärä^yt: “çevirdi” Türkçe *çevirmek* sözcüğündeki /ç/, /v/ (> /w/) ve /t/, salim bir sülası olarak değer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *çevirmek*’ten gelen *çäwwär / çäwwärä^yt* in alternatifidir (bk. *çäwwär / çäwwärä^yt*).

dağğat / dağğatä^yt: “dağıttı” Türkçe *dağıtmak* sözcüğündeki /d/, /ğ/ (> /ð/) ve /t/, salim bir sülası olarak değer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *dağıtmak*’tan gelen *däğğat / däğğatä^yt* in alternatifidir (bk. *däğğat / däğğatä^yt*).

dässät / dässätä^yt: “desteledi, demet haline getirdi, öbekledi” Farsça *deste* > Türkçe *deste* sözcüğündeki /d/, /s/ ve /t/, salim bir sülası olarak değer görmüştür. ÇA’da, aynı anlama gelen Arapça kökenli herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.

gäwwäl / gäwwälä^yt: “göllendi, göl gibi oldu: (su vb. için) birikti, eğimli bir alana doldu; (kumaş vb. için) potluk yaptı, bombe oluşturdu” Türkçe *göl* sözcüğündeki /g/, /ö/ (> /v/ > /w/) ve /l/, ecvef bir sülası olarak değer görmüştür. SA’da /g/ sesi yoktur. Ancak ÇA’da özellikle Türkçeden girmiş sözcüklerde /g/’ye belirli bir sıklıkta

rastlanabilir. ÇA'da "göllendi, göl gibi oldu: (su vb. için) birikti, eğimli bir alana doldu" anlamı için Arapça kökenli *kāyyāl / kāyyā'it* de kullanılmaktadır (krş. *tgāwwāl / tgāwwā'it*).

kaççar / kaççā'it: "kaçırdı" Türkçe *kaçırmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/), /ç/ ve /r/, salim bir sülasi olarak değer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *kaçırmak*'tan gelen *kāççar / kaççā'it*'in alternatifidir (bk. *kāççar / kaççā'it*).

kallan / kallnā'it: "kullandı" Türkçe *kullanmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/), /l/ ve /n/ bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *sā'māl / sā'mā'it* de kullanılmaktadır (krş. *tqāllān / tqāllnā'it*).

kannaḥ / kannā'it: "(misafir) uzun konakladı, konukluğunu uzun sürdürdü: bıktırdı; (insanlar için) kuruldu, yayıldı" Türkçe *konak* veya *konuk* sözcüklerindeki /k/ (> /k/), /n/ ve /k/ (> /k/) salim bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA'da yakın anlamı olarak yine Türkçe *cılık*'tan türetilen *cāllāḥ / cāllā'it* sözcüğü ile Arapça kökenli *kārrāh / kārrhā'it* ve *sāḳḳāl / sāḳḳā'it* (< *sāḳḳāl / sāḳḳā'it*) de kullanılmaktadır (krş. *cāllāḥ / cāllā'it*).

kazzan / kazznā'it: "kazandı; kazandırdı" Türkçe *kazanmak* sözcüğündeki /k/ (> q), /z/ ve /n/ salim bir sülasi olarak değer görmüştür. ÇA'da "kazandı" anlamı için yine *kazanmak* sözcüğünden türetilen *kāzān / kāznā'it* ile Arapça kökenli *kīsīb / kīsibā'it* de kullanılmaktadır. Ancak *kīsīb / kīsibā'it*'in kullanım sıklığı giderek azalmaktadır (krş. *kāzān / kāznā'it*).

lāyyāṣ / lāyyā'it: "(asıl olarak hayvanlar için ancak eleştiri ve kınama söz konusu olduğunda insanlar için) leş oldu, cesede döndü; (insanlar için, mecazen özellikle içki vb. ile gelen sarhoşluktan) leş gibi oldu, küfelik oldu, yıkılıp kaldı" Farsça *lāṣe* > Türkçe *leş* sözcüğündeki /l/, /e/ (> /y/) ve /ṣ/, ecvef bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlamı karşılayan Arapça kökenli başka herhangi bir sözcük kullanılmamaktadır.

ṣawwac / ṣawwā'it: "suçladı" Türkçe *suç* sözcüğündeki /s/ (> /ṣ/), /u/ (> /v/ > /w/) ve /ç/ (> /c/) ünsüzleri sülasi bir mastar kökü gibi değer görmüştür. Yine *suç* sözcüğünden türetilen *ṣawwac / sawwā'it* de *ṣaḥḥac / ṣawwā'it*'in alternatifi durumundadır. ÇA'da kullanılan aynı veya yakın anlamı Arapça kökenli sözcükler *'fiārā / 'fiārā'it*, *'tāhām / 'tāhmā'it* ve *zāmm / zāmmā'it* tir (bk. *ṣawwac / sawwā'it*).

tāmmāz / tāmmā'it: "temizledi" Sözcüğün ilginç bir gelişim süreci var: Arapçada *māyz* mastarı, genel olarak, "seçmek, yanlış doğrudan, kötüyü iyiden ayırmak, böylelikle düzeltmek" demektir. Bu sözcük, *tāmyīz* türemiş mastarından belirli geçmiş zamanda *māyyāz / māyyā'it* biçiminde çekimlenir; ancak ÇA'da yaygın olarak kullanılmaz. Türkçede bu mastar, sesbilgisel kayba uğrayarak *temiz* biçiminde ve "seçilmiş, lekeleri ayıklanmış, temiz" anlamında bir sıfat olarak kullanılmaya başlamıştır. İşte Çukurova Arapları da, Türkçede sıfat gibi kullanılan bu sözcükteki /t/, /m/ ve /z/ ünsüzlerini sülasi bir mastar kökü gibi görerek, *tātmīz* biçiminde bir mastar türetmiş, bunu da *tāmmāz / tāmmā'it* biçiminde çekimlemişlerdir. ÇA'da aynı anlamı vermek üzere Arapça kökenli *naddaf / naddā'it* de kullanılmaktadır.

tärräk / tärrkä^yt: “Türkleşti” *Türk* sözcüğündeki /t/, /r/ ve /k/ sülasi bir master kökü gibi değer görmüştür. Ancak bu sözcüğün türetiminde başka bir sözcüğün anlambilgisel bulaşması da söz konusudur. Çünkü çekimle Arapça “terketti, bıraktı” anlamındaki *tärräk / tärrkä^yt* ve *täräk / tärkä^yt* sözcüğünün etkisiyle “Araplığı terkedip Türkleşti” anlamı da kodlanmış olmaktadır.

täwwäm / täwwmä^yt: “(bozuk parayı) tümletti, tüm hale getirdi” Türkçe *tüm* sözcüğündeki /t/, /ü/ (> /v/ > /w/) ve /m/ bir sülasi gibi değer görmüştür. Burada Türkçe bir ismin ÇA’da fiil gibi kullanılmasından daha ilginç olan, Türkiye Türkçesindeki tüm sözcüğünün yakın dönemlerde Arapça *tämm* sözcüğüne benzetilerek üretilmiş olmasıdır. ÇA’da bu fiile yakın anlamli olarak Arapça kökenli *tämmäm / tämmmä^yt* de kullanılmaktadır.

yassağ / yasskä^yt: “yasakladı” Türkçe *yasak* sözcüğündeki /y/, /s/ ve /ğ/ ünsüzleri bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlamı vermek üzere Arapça kökenli *mänä / mänä^yt* de kullanılmaktadır.

yannaş / yannşä^yt: “yanaştı” Türkçe *yanaşmak* sözcüğündeki /y/, /n/ ve /ş/ ünsüzleri bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlamı vermek üzere Arapça kökenli *kärräb / kärrbä^yt* de kullanılmaktadır.

zawwar / zawwä^yt: “zorladı, mecbur etti” Türkçede *zor* biçiminde kullanılan Farsça *zür* sözcüğündeki /z/, /ü/ (/ö/ > /w/) ve /r/ ecvef bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *cabar / cabrä^yt* ve *ğaşab / ğaşbä^yt* de kullanılmaktadır.

‘awwar / ‘awwä^yt: “eğledi, oyaladı, zamanını boşa geçirmesine neden oldu, işini sürdürmesine engel oldu” Türkçe aracılığıyla Farsça *äväre* sözcüğünden gelmektedir. Sözcükteki /ä/ (> /‘/), /v/ (> /w/) ve /r/ sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da “oyladı, eğledi” anlamına gelmek üzere Arapça kökenli *lähä / lähä^yt* de kullanılmaktadır.

2.1.2. Mufä‘älä vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler

‘äläş / ‘älşä^yt: “alıştı” Türkçe *alışmak* fiilindeki /a/ (> /‘ä/), /l/ ve /ş/ sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *t‘ähhäd / t‘ähhädä^yt* de kullanılmaktadır.

bāraş / bārşä^yt: “barıştı; bir konuda koşul öne sürdü, şart koştu” Türkçe *barışmak* fiilindeki /b/, /r/ ve /ş/, salim bir sülasi olarak değer görmüştür. Bugün ÇA’da yakın anlamli olarak Arapça kökenli *şāraş / šāršä^yt* kullanılmaktadır.

çäläş / çälşä^yt: “çalıştı” Türkçe *çalışmak* fiilindeki /ç/, /l/ ve /ş/ ünsüzleri salim bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *‘ämäl / ‘ämlä^yt* ve *ştägäl / štägälä^yt* de kullanılmaktadır.

çäwār / çäwä^yt: “çevirdi; çevirtti” Türkçe *çevirmek* sözcüğündeki /ç/, /v/ (> /w/) ve /r/, salim bir ecvef olarak değer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *çevirmek*’ten gelen *çäwwär / çäwwä^yt* in alternatifidir. ÇA’da, aynı anlama gelen Arapça kökenli sözcük *haşal / haşlä^yt* tir. Ancak *haşal / haşlä^yt* bugün büyük ölçüde unutulmuştur (bk. *çäwwär / çäwwä^yt*).

dāġat / dāġtā^yt: “daġıttı, pay etti; daġıttı, karmakarışık etti” Türkçe *daġıtmak* sözcüğündeki /d/, /ğ/ (> /ġ/) ve /t/, salim bir sülasi olarak deġer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *daġıtmak*’tan gelen *daġġat / daġġtā^yt*’in alternatifidir. ÇA’da, “daġıttı, karmakarışık etti” anlamıyla Arapça kökenli *dārāġ / dārġā^yt, dārās / dārāsā^yt, dārđāġ / dārđāġā^yt, hārās / hārāsā^yt* sözcükleri bilinmekle birlikte, “daġıttı, pay etti” anlamıyla Arapça kökenli herhangi bir sözcük kullanılmamaktadır (bk. *daġġat / daġġtā^yt*).

dānaş / dānaşā^yt: “danıştı” Türkçede kullanılan *danışmak* fiilindeki /d/, /n/ ve /ş/, sülasi gibi deġer görmüştür. Ancak, *danışmak* sözcüğünün kökenbilgisi açık değildir. Türkçede, Eski Türkçe döneminde yalnızca “konuşmak” anlamıyla kullanılan *tanumak* sözcüğü, Farsça “bilgi” anlamına gelen *dāniş* sözcüğüne hem anlambilgisel hem de sesbilgisel örneklemeyle bugün Türkiye Türkçesindeki anlam ve biçimine kavuşmuş olmalıdır. Nitekim bugün Azericede de “konuşmak” anlamıyla kullanılan sözcük, Türkiye Türkçesinde neredeyse yalnızca “bilgi almak, fikir alışverişinde bulunmak, akıl almak, danışmak” anlamına gelmek üzere kullanılmaktadır. ÇA’da aynı anlamı vermek üzere kullanılan *stāşār / stāşārā^yt*, bugün büyük ölçüde unutulmuştur.

dāyan / dāyanā^yt: “dayandı, tahammül gösterdi” Türkçe *dayanmak* sözcüğündeki /d/, /y/ ve /n/, ecvef bir sülasi olarak deġer görmüştür. ÇA’da aynı anlamla Arapça kökenli *thāmmā / thāmmā^yt* de kullanılmaktadır.

dāyāş (veya dāġāş) / dāyāşā^yt (veya dāġāşā^yt): “deġiştirdi; deġiştirdi” Türkçe *deġişmek* sözcüğündeki /d/, /y/ (veya /g/) ve /ş/, ecvef (veya salim) bir sülasi olarak deġer görmüştür. ÇA’da aynı anlamla Arapça kökenli *bāddā / bāddā^yt ve ġāyyār / ġāyyārā^yt* de kullanılmaktadır.

ġāġān / ġāġānā^yt: “geçindi; geçimini sağladı” Türkçe *geçinmek* fiilindeki /g/, /ç/ ve /n/ sülasi gibi deġer görmüştür. Görüldüğü gibi SA’da bulunmayan /g/ ve /ç/, ÇA’da rahatlıkla kullanılabilir. Yine aynı yolla yapılan *tgāġān / tgāġānā^yt* de *ġāġān / ġāġānā^yt*’in alternatifidir. ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *āş / āşā^yt, āşār / āşārā^yt ve tūşār / tūşārā^yt* de kullanılmaktadır (krş. *tgāġān / tgāġānā^yt*).

ķāġar / ķāġarā^yt: “kaçırdı” Türkçe *kaçırmak* sözcüğündeki /k/ (> /ķ/), /ç/ ve /r/, salim bir sülasi olarak deġer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *kaçırmak* sözcüğünden gelen *ķaġġar / ķaġġarā^yt*’in alternatifidir. ÇA’da aynı veya yakın anlamla Arapça kökenli *hāzzām / hāzzāmā^yt ve sārāķ / sārāķā^yt* de kullanılmaktadır (bk. *ķaġġar / ķaġġarā^yt*).

ķārāş / ķārāşā^yt: “karıştı, dahil oldu, müdahil oldu” Türkçe *karışmak* sözcüğündeki /k/ (> /ķ/), /r/ ve /ş/ salim bir sülasi olarak deġer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *dāġā / dāġā^yt* de kullanılmaktadır.

ķāyar / ķāyarā^yt: “kayırdı, hakkını savundu, destekledi” Türkçe *kayırmak* sözcüğündeki /k/ (> /ķ/), /y/ ve /r/ salim bir sülasi olarak deġer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere, Arapça kökenli *dā[‘] / dā[‘]ā^yt* (*ün* edatıyla birlikte) de kullanılmaktadır.

ķāyās (ķāyāz) / ķāyāsā^yt (ķāyāzā^yt): “küştü, darıldı, gücendi” Sözcük Türkçe *küsmek*’le ilgili görünmektedir. Buna göre /k/, /ü/ (> /y/ ve /z/ (veya > /z/, ecvef bir sülasi gibi deġer görmüştür. ÇA’da aynı veya yakın anlamlı Arapça kökenli *ġir[‘]d /*

hîrdä^yt, *ntäzäk* / *ntäzqä^yt*, *tä^yhä^d* / *tä^yhdä^yt* ve *zî^l* / *zî^lä^yt* sözcükleri de kullanılmaktadır.

qāzan / *qāznä^yt*: “kazandı” Türkçe *kazanmak* /k/ (> k), /z/ ve /n/ salim bir sülesi olarak değer görmüştür. ÇA’da “kazandı” anlamı için yine *kazanmak* sözcüğünden türetilen *qāzzän* / *qāzznä^yt* ile Arapça kökenli *kîsb* / *kîsbä^yt* de kullanılmaktadır. Ancak *kîsb* / *kîsbä^yt*’in kullanım sıklığı giderek azalmaktadır (krş. *qazzän* / *qazznä^yt*).

2.1.3. İnfî[‘]âl vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

ncazz / *ncazzä^yt*: “çizildi, karalandı” (bk. *cazz* / *cazzä^yt*).

ndäkk / *ndäkkä^yt*: “(kulak) kabartıldı; dikildi” (bk. *däkk* / *däkkä^yt*).

ndäzz / *ndäzzä^yt*: “dizildi, düzene koyuldu, sıralandı” ÇA’da bu anlama gelmek üzere Arapça kökenli *nşaff* / *nşaffä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *däzz* / *däzzä^yt*).

nşarr / *nşarrä^yt*: “sarıldı, dürüldü, (bir şeyin içine) gizlendi, paketleni” (bk. *şarr* / *şarrä^yt*).

2.1.4. Täfä[‘]ül vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

tbälläl / *tbällälä^yt*: “bellendi, bel yardımıyla kazıldı” (Türkçe kanalıyla Farsça *bel*’den) (bk. *bälläl* / *bällälä^yt*).

tçähhär / *tçähhärä^yt*: “çevrildi” (Türkçe *çevirmek*’ten) (bk. *tçähär* / *tçähärä^yt*).

tdässät / *tdässätä^yt*: “destelendi, demet haline getirildi, öbeklendi” (Türkçe kanalıyla Farsça *deste*’den) (bk. *dässät* / *dässätä^yt*).

tgäwwäl / *tgäwwälä^yt*: “(su vb.) toplandı, birikti; tümsek oluşturdu; birikti, bombe yaptı” ÇA’da aynı veya yakın anlamlı olarak *’tbahhät* / *’tbahhätä^yt* ve *’tqäyyäl* / *’tqäyyälä^yt* de kullanılır (bk. *gäwwäl* / *gäwwälä^yt*).

tkaççar / *tkaççärä^yt*: “(hırsız tarafından) çalındı, kaçırıldı” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *häzzäm* / *häzzmä^yt* ve *nsürük* / *nsürükä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *kāççar* / *kāççärä^yt*, *kaççar* / *kaççärä^yt*).

tqällän / *tqällänä^yt*: “kullandı” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *sü[‘]mäl* / *sü[‘]mälä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *qällän* / *qällänä^yt*).

şawwac / *şawwacä^yt*: “suçlandı” (bk. *şawac* / *şawcä^yt* ve *şawwac* / *şawwacä^yt*).

tyannaş / *tyannaşä^yt*: “yanaştırıldı, yaklaştırıldı” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *tqärräb* / *tqärräbä^yt* de kullanılmaktadır. (bk. *yannaş* / *yannaşä^yt*)

tyassağ / *tyassağä^yt*: “yasaklandı” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *nmänä[‘]* / *nmänä[‘]ä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *yassağ* / *yassağä^yt*).

tzawwar / *tzawwarä^yt*: “zorlandı; kendisine ısrar edildi” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ncabar* / *ncabarä^yt* ve *nğaşbä^yt* / *nğaşbä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *zawwar* / *zawwarä^yt*).

t'awwar / t'awwā'ü: “boş kaldı, boş durdu, boş gezdi, avarelik yaptı; oyalandı, işini sürdüremedi” ÇA'da aynı anlamı veren Arapça kökenli herhangi bir sözcük kullanılmamaktadır (bk. *'awwar / 'awwā'ü*).

2.1.5. Tāfā'ül vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

tçāwār / tçāwā'ü: “çevrildi” (bk. *çāwār / çāwā'ü* ve *çāwwār / çāwwā'ü*)
tdāğat / tdāğāt'ü: “dağıtıldı, pay edildi; dağıtıldı, karmakarışık edildi” (bk. *dāğat / dāğāt'ü* ve *dagğat / dagğāt'ü*)
tgāçān / tgāçnā'ü: “geçindi; geçimini sağladı” (bk. *gāçān / gāçnā'ü*)
tķāyar / tķāyā'ü: “kayıldı, hakkı savunuldu, desteklendi” ÇA'da aynı anlama gelmek üzere, Arapça kökenli *tdā'ū' / tdā'ū'ü* de kullanılmaktadır (bk. *ķāyar / ķāyā'ü*)
tyāraş / tyāraş'ü: “yarıştı, rekabete girdi” Türkçe *yarışmak* fiilindeki /y/, /t/ ve /ş/ ünsüzleri salim bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça *sābāķ / sābāķ'ü* ve *sābāķ / sābāķ'ü* de kullanılmaktadır.

2.2. Rubailerden Türemiş Olanlar

Bunlar yalnızca tff'lä'ü (< tāfā'lül) vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girmektedir:

t'awraş / t'awraş'ü: “uğraştı, çabaladı” (bk. *āwraş / āwraş'ü*).
t'āzbār / t'āzbār'ü: “ezberlendi” ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *nħafād / nħafād'ü* de kullanılmaktadır (bk. *āzbār / āzbār'ü*).
tbaştar / tbaştar'ü: “bastırıldı; yemek sebzeleri konularak ateşe sürüldü” (bk. *baştar / baştar'ü*).
tdāwşān / tdāwşān'ü: “düşündü” (bk. *dāwşān / dāwşān'ü*).
tdāwzām / tdāwzām'ü: “düzenlendi, düzene koyuldu” (bk. *dāwzām / dāwzām'ü*).
tdaşman / tdaşmān'ü: “düşmanlık etti, düşmanca davrandı” (bk. *daşman / daşmān'ü*)
tķandar / tķandar'ü: “kandırıldı, aldatıldı” ÇA'da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ngāşş / ngāşş'ü* ve *tķānnā' / tķānnā'ü* de kullanılmaktadır (bk. *ķandar / ķandar'ü*).
tķāşķān / tķāşķān'ü: “kışkırdı” ÇA'da aynı anlama gelmek üzere *ndāķ / ndāķ'ü* de kullanılmaktadır (bk. *ķāşķān / ķāşķān'ü*).
tķōnaş / tķōnaş'ü (< *tķahnaş / tķahnaş'ü*): “konuştu” (bk. *ķōnaş / ķōnaş'ü* < *ķawnaş / ķawnaş'ü*).
tķawram / tķawram'ü: “kavruldu, (yağda) kızartıldı” ÇA'da aynı anlama gelmek üzere *nķā'lä / nķā'lä'ü* de kullanılmaktadır (bk. *ķawram / ķawram'ü*).
tşāyşār / tşāyşār'ü: “şaşırdı” (bk. *şāyşār / şāyşār'ü*).
tyāğnāş / tyāğnāş'ü: “yanıldı, yanlış yaptı, yanlışla düştü” (bk. *yāğnāş / yāğnāş'ü*).

tzāngā / tzāng(i)lā^yt: “zenginleşti, zengin oldu” (bk. *zāngā / zāng(i)lā^yt*).

3. Kökenbilgisi Açık Olmayan Kimi Fiil Kökleri

bāllāṣ / bāllṣā^yt: “başladı, girişti”. *Tiblīṣ* masterından çekime giren bu sözcüğün Türkçe *başlamak*’la ses benzerliği rastlantısal görünüyor. ÇA’da aynı anlamı vermek üzere Arapça kökenli *'bādā^y / 'bādā^yt* (*'bādā / 'bādā^yt*), *'btādā / 'btādā^yt*) de kullanılmaktadır.

dāgāz (dākāz) / dāgzā^yt (dākzā^yt): “eleverdi, ispiyonladı” *dāgz (dākz)* basit sülasi masterından. Hangi dilden kopyalandığı belli değildir.

'dāngār / 'dān'gārā^yt: “(utançla veya üzüntüyle) başını eğip yere baktı, yüzünü yere çevirdi” (Farsça “şaşkın, ahmak” anlamındaki *deng*, Kürtçe “deli” anlamındaki *dengir* veya Türkçe *teker, tegirmek* sözcükleriyle ilgisi açık değildir).

lātām / lātāmā^yt: “(başını yazma, tülbent vb. ile) örttü”. *Lātāmā^y* basit sülasi masterından. Farsça *ter-bend* > Türkçe *tülbent* sözcüğünün ileri düzeyde ses olaylarına maruz kalmasıyla ortaya çıkmış olabilir.

šarr / šarrā^yt: “gizledi: dürdü, sardı”. *Šarr* basit masterından çekimlenen bu sözcüğün Türkçe *sarmak* fiiliyle benzerliği dikkat çekicidir.

sā^c / sā^cā^yt: “sığıdı”. Arapça *wīṣ^c (wīṣ^cā)* basit masterının çekimli biçimi olan bu sözcüğün Türkçe *sıgmak*’la ses benzerliğinin rastlantısal olup olmadığı açık değildir.

kāwšāl / kāwšālā^yt: “(insanlar veya hayvanlar için) (soğuktan, hastalıktan vb.) büzüldü, kıvrıldı, toparlak bir görüntü aldı” *Kāwšālā* basit rubai masterından. Farsça *kūše* sözcüğünden Türkçe eklerle potansiyel olarak türetilen *köşelenmek* sözcüğüyle benzerliği dikkate değerdir.

šāyšār / šāyšārā^yt: “şaşırdı, şaşaladı”. *Šāyšārā* basit rubai masterından. Türkçede kullanılan *şaşırmak* sözcüğüyle ilgisi bulunmaktadır. Ancak Türkçede kullanılan *şaşırmak* sözcüğünün de SA’daki “zihinsel, duygusal karışıklık” anlamındaki *šāwāš* sözcüğüyle ilgisi olsa gerektir. Nitekim bilindiği üzere birkaç istisna dışında Türkçede /š/ ile başlayan sözcük de yoktur. ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *hār / hārā^yt*, *thāyyār / thāyyārā^yt* ve *tāccāb / tāccbā^yt* fiilleri kullanıldığı gibi, yine *şaşırmak*’tan türetilen *tšāyšār / tšāyšārā^yt* de kullanılmaktadır.

šammār / šammārā^yt: “çemredi, (etek, pantolon vb.nin ucunu) kıvrıdı, sıvadı” *Tīšmār* türemiş masterından. Bunun, Türkçede kullanılan *çemremek* ile ilgisi açık olmadığı gibi, *çemremek* sözcüğünün Türkçe olup olmadığı, Farsça *çep* sözcüğüyle ilgisi bulunup bulunmadığı da açık değildir.

tmāzzā / tmāzzā^yt: “mezelendi: meze yiyerek oyalandı, meze yiyerek keyiflendi” Farsça *meze*’den geliyor olabilir. Eğer bu kabul edilirse, Türkçede de *meze* biçiminde kullanılan sözcüğün, Farsçadan ÇA’ya doğrudan mı yoksa Türkçe aracılığıyla girdiği açık değildir. Sözcük çeşitli türevleriyle Suriye Arapçası ile Mısır Arapçasında da kullanılmaktadır. Sözcüğün ÇA’da fiil çekimine girmesi ise *meze*’deki /m/, /z/, /e/ (< /ä/)’nin nakıs bir sülasi gibi değer görmesiyle mümkün olmuştur.

4. Sözcüklerin Arapça Olduğu Ancak Türkçe Sözdizimi Tipolojisinin Etkisiyle Oluşturulan Birleşik Filler

Bu örneklerde Arapça sözcüklerin Türkçe birleşik fiil tipolojisinin etkisiyle bir araya gelmeleri söz konusudur. Böylelikle Arapçada tek bir sözcükle karşılanan kavram, birden çok sözcüğün bir araya geldiği bir öbek yapıyla karşılanmış olmaktadır:

äḥd k̄wām / äḥdä^yt k̄wām: “kıvam aldı, demlendi”

äḥd täklīd(āh) / äḥdä^yt taḥlīd(āh): “taklit etti, taklidini yaptı” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere *ḳällād / ḳällädä^yt* de kullanılır (krş. *säḥḥä taḥlīd(āh) / säḥḥä^yt taḥlīd(āh)*).

fāwwät 'küzä (ḳä'zä^y) / fāwwätä^yt 'küzä (ḳä'zä^y): “kazaya uğradı, kaza geçirdi” Bu kullanımında Türkçe *kaza geçirmek* fiilinin etkisi hissedilmektedir. ÇA’da söz konusu anlam için başka herhangi bir fiil kullanılmamaktadır.

sāwwä mārūḳ / sāwwä^yt mārūḳ: “merak etti, meraklandı; endişe etti, endişelendi” SA’da buna yakın anlamlı sözcük *ḳalaḳ / ḳalaḳät* tir. Ancak bu biçim, ÇA’da unutulmuştur.

sāwwä dārs / sāwwä^yt dārsä^yt: “ders çalıştı” SA’da *dārūs / dārūsät* biçimindedir. ÇA’da *dārūs / dārsä^yt* biçimi *sāwwä dārs / sāwwä^yt dārsä^yt*’e oranla daha az kullanılmaktadır.

sāwwä diḳḳat / sāwwä^yt diḳḳat: “dikkat etti” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere *nübāh / nübā^yt* ve *stḥāyad / stḥāyädä^yt* de kullanılır.

sāwwä rāsīm / sāwwä^yt rāsīm “resim yaptı, resmetti, resimledi” SA’da *rāsām / rāsāmät* biçimindedir. ÇA’da *rāsām / rāsāmä^yt* biçimi *sāwwä rāsīm / sāwwä^yt rāsīm*’e oranla daha az kullanılmaktadır.

sāwwä taḥlīd(āh) / sāwwä^yt taḥlīd(āh) (bk. *äḥd täklīd(āh) / äḥdä^yt taḥlīd(āh)*)

sāwwä tähdīd / sāwwä^yt tähdīd: “tehdit etti” SA’da bu anlamı vermek üzere *ḥäddād / ḥäddädä^yt* kullanılır.

sāwwä taḥmīn / sāwwä^yt taḥmīn: “tahmin etti, tahminde bulundu” SA’da bu anlamı vermek üzere *ḥämmān / ḥämmänät* kullanılır. Ancak bu biçim, ÇA’da büyük ölçüde unutulmuştur.

ṣīrb sigārā (cīgārā, sigārā) / ṣīrbä^yt sigārā (cīgārā, sigārā): “sigara içti” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere *dāḥḥān / dāḥḥänä^yt* de kullanılır. Ancak bu biçim “dumanladı, (odun iyi yanmayarak) duman çıkardı” anlamıyla da kullanılmaktadır.

‘aṭa ḳarār (ḳarar) / ‘aṭä^yt ḳarār (ḳarar): “karar verdi, kararlaştırdı” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ḳarrar / ḳarrärä^yt* de kullanılır.

‘aṭa ḥabar / ‘aṭä^yt ḥabar: “haber verdi, bilgilendirdi” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ḥabbar / ḥabbrä^yt* de kullanılır.

‘aṭa slām / ‘aṭä^yt slām: “selam verdi, selamladı” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *sällām / sällämä^yt* de kullanılır.

Bulgular ve Yorum

• ÇA, temel biçimbilgisel ve sözdizimsel tipoloji (morphologic and syntactic typology) özellikleri SA'ya büyük ölçüde benzeyen ancak sesbilgisi ve biçimbilgisi bakımlarından yer yer farklılıklar ve "kendine özgümlükler" gösteren bir Arapça ağzıdır. Çalışmada ÇA'nın sözcük varlığının önemli bir bölümünü oluşturan fiiller üzerine odaklanılmıştır. Ancak fiillerin betimlenmesiyle, ÇA'nın sesbilgisi ve biçimbilgisi özellikleri konusunda da dolaylı bilgiler verilmiş olmaktadır.

• ÇA'da, Türkçeden, Türkçe kanalıyla giren başka herhangi bir dilden veya Türkçede değişime uğrayarak tekrar ÇA'ya giren kimi Arapça sözcükler, fiil çekimlerine kök ünsüzler olarak kaynaklık edebilmektedir. Bu buluş, ÇA'ya sözlükbilimsel (lexicologic) anlamda standart (fasih, klasik) Arapçadan hayli farklı bir görünüm kazandırmıştır.

• Çoğu sülasi kökler gibi algılanıp çekime sokulan bu formlarda, söz konusu sülasielerin büyük bir bölümünün olası mastar (isim-fiil) biçimlerinin kullanılmaması dikkat çekicidir. Bu durum, Türkiye Türkçesinin ÇA üzerine etkilerinin henüz içselleşmediği ve henüz bu yönenin Arapçasını tipolojik olarak derinlemesine etkilemediği biçiminde yorumlanabilir.

• Türkçeden Çukurova Arapçaya giren fiil köklerinin büyük bir bölümünün sıfat biçimleri (ism-i fail, ism-i meful veya başka herhangi, bir türden sıfat) kullanılmaktadır: *mīshāʿc* "suçlanmış, suçlu", *mītkandar* "kandırılmış, ikna edilmiş" veya *dāʿāʿz* "dizen, dizmiş" gibi. Ancak, bu sıfatların mastarlara göre dağılımında bir düzenlilik yoktur. Başka bir deyişle, her sıfatın mastar biçimi yoktur. Kimi zaman mastarı da ve çekimli fiili de bulunmayan sıfat biçimleriyle karşılaşılabilir: *dāwākā* mastarı ve *dāwāk / dāwākāʿt* çekimli fiili olmamasına rağmen *mdāwākāʿ* "deliklenmiş, delik açılmış, delikli" sıfatının olması gibi.

• ÇA'ya Türkçe ve başka dillerden geçen sözcüklerden elde edilen çekimli fiillerin bir bölümü, aynı veya yakın anlama gelen başka herhangi bir Arapça çekimli fiille yan yana yaşamayı sürdürmektedir: *tḳāllān / tḳāllnāʿt* "kullandı" yanında Arapça kökenli *sāʿmāl / sāʿmālāʿt* in ve *ḳārāṣ / ḳārāṣāʿt* "karıştı, dahil oldu, müdahil oldu" yanında Arapça kökenli *dāḥāl / dāḥālāʿt* in kullanılması gibi. Ancak bazı çekimli fiillerin ya Arapça paraleli unutulmuştur, ya da fiiller farklı bir kavramın tek göstergesi olarak kullanılmaktadır: *tʿahḥar / tʿahḥrāʿt* "boş kaldı, boş durdu, boş gezdi, avarelik yaptı; oyalandı, işini sürdüremedi" ve *ʿāwrāṣ / ʿāwrāṣāʿt* "uğraştı, çabaladı" gibi.

• ÇA'ya Türkçeden, Türkçe kanalıyla giren başka herhangi bir dilden veya Türkçede değişime uğrayarak tekrar ÇA'ya giren sözcüklerden elde edilen çekimli fiillerin sayısal durumu şöyledir:

1- Basit sülasi ve basit rubai master gibi çekime giren fiiller: fâ'î vb. vezninden basit bir sülasi master gibi çekime girenler 4 adet; fâ'îlâ vezninden basit bir rubai master gibi çekime girenler 21 adet.

2- Türemiş mastarlardan çekime giren fiiller: sülasilerden türemiş olanlar: tâf'îl vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 22 adet; mufâ'âlâ vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 14 adet; infî'âl vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 4 adet; tâfâ'ül vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 12 adet; tâfâ'ül vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 5 adet; rubailerden türemiş olanlar 13 adet.

3- Kökenbilgisi açık olmayan kimi fiil kökleri 10 adet.

4- Sözcüklerin Arapça olduğu ancak Türkçe sözdizimi tipolojisinin etkisiyle oluşturulan birleşik fiiller 14 adet.

• Bugüne kadar ÇA sözvarlığı üzerine bütünlüklü bir çalışma yapılmamıştır. Bu bakımdan, ÇA'da bu türden başka hangi fiillerin bulunduğunu kestirmek kolay değildir. Görünen o ki, SA'yla bağların giderek zayıflaması ve dil kullanıcılarının azalması, bu tür yapılanmaların sayısını arttıracaktır. Çukurova yöresinde konuşulan Arapçanın sözdiziminde yaygınlaşacak kimi etkiler ise (yüklemin veya baş ögenin Türkçedeki gibi sona kayması gibi) onun dokusunun tam anlamıyla değişmesine, SA'yla herhangi bir genetik bağının olmadığı gibi bir izlenimin doğmasına ve tanınmaz hale gelmesine neden olacaktır. Geline son noktada, ÇA'nın genel sözvarlığı üzerine yapılacak bütünlüklü çalışmaların sayısal olarak artması gereği ortaya çıkmaktadır.

Kullanılan Çeviriyazı İşaretleri

ā = uzun, kalın /a/

ä = /a/ ile /e/ arası /a/ (“açık e”)

ã = a ile e arası uzun /a/ (“açık uzun e”)

ē = ince ünsüzlerin yanında /a/’dan çok /e/’ye yakın /e/ (“yarı açık uzun e”)

ū = uzun ve yarı ince u

ō = uzun ve yarı ince /o/

ī = uzun /i/

í = i ile i arası /i/

y = yarı ünsüz olarak sesletilen veya düşme aşamasındaki /y/

đ = sızıcı, kalın, diş eti ünsüzü olarak /d/ (ÇA’da kalın ünlülerle bulunan Türk-Latin harfi olarak /d/’den farklı bir biçimde sesletilmediği için yalnızca SA’yla ilgili betimlemelerde)

ķ = patlamalı, tonsuz bir arka damak ünsüzü olarak /k/

ġ = patlamalı, tonlu bir arka damak ünsüzü olarak /g/

ħ = sızıcı, tonsuz bir ses yolu ünsüzü olarak /h/

ş = sızıcı, tonsuz, kalın bir diş eti ünsüzü olarak /s/.

š = peltek (/ts/ sesletimindeki) /t/ (ÇA’da /t/ veya /s/ olarak ayrıştığı için yalnızca SA’yla ilgili betimlemelerde)

ţ = patlamalı, tonlu, kalın bir diş eti ünsüzü olarak /t/

ħ = sızıcı, hırıltılı, tonsuz bir ön damak ünsüzü olarak /h/

z = /d/ ve /z/ arası ince, sızıcı diş eti ünsüzü olarak /z/ (ÇA’da /d/ nadiren de /z/ olarak ayrıştığı için yalnızca SA’yla ilgili betimlemelerde)

ž = /d/ ve /z/ arası kalın, sızıcı diş eti ünsüzü olarak /z/ (ÇA’da /d/ veya /z/ olarak ayrıştığı için yalnızca SA’yla ilgili betimlemelerde)

˘ = ayın

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 195-214

' = bir gırtlak boğumlanması olarak hemze

w = çift dudak ünsüzü olarak /v/.

ñ = damaksı bir burun ünsüzü olarak /n/

KAYNAKLAR

- Comrie, B. (2005). *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi*. (Çeviren: İsmail Ulutaş). Ankara: Hece.
- Derleme Sözlüğü I-XII* (1993). Ankara: Türk Dil Kurumu: 211 / 2.
- Jastrow, O. (2006). Arabic Dialects in Turkey- Towards a Comparative Typology. *Türk Dilleri Araştırmaları C. 16*. 153-164.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çeviren: N. Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu: 914.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık: 1.
- Nişanyan, Sevan (2012). *Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü)*. İstanbul: 3. Baskı, Everest Yayınları.
- Procházka, S. (2002). *Die Arabischen Dialekte der Çukurova (Südtürkei)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu: 549.